

FOUCAULTOVA KONCEPCIA MOCI

FOUCAULT A MY

MIROSLAV MARCELLI

Prvá verzia tohto článku in: Domino-Forum, 41/2001.

Je to tak: francúzsky filozof Michel Foucault by sa 15. októbra tohto roku dožil sedemdesiatich piatich rokov. K tomuto strohému faktu sa hneď pridáva ďalšie konštatovanie: je zbytočné uvažovať o tom, ako by sa bolo jeho myslenie vyvíjalo, keby nebol zomrel. Nikto a nič nám nedá odpoveď na otázku, či by si bol aj v nasledujúcich rokoch udržal svoje výnimočné postavenie na scéne francúzskeho intelektuálneho

života, kde bol až do svojej smrti pokladaný za akéhosi majstra myslenia. Nevieme a nebudeme vedieť, či by stále vedel prebúdzat pozornosť verejnosti k politickým a spoločenským problémom, či by pokračoval v spracúvaní svojej poslednej témy, ktorou boli dejiny sexuality, či by ho naďalej zaujímala morálka starých Grékov, či by jeho interpretácie tejto morálky boli stále také príťažlivé pre študentov na amerických univerzitách, kam v posledných rokoch svojho života často chodieval prednášať... O tom všetkom je zbytočné špekulovať, treba prijať fakt, že v júni roku 1984 zomrel na chorobu, ktorá krátko

predtým dostala svoje hrozivé meno: vo Francúzsku ju začali volať sida, inde aids. Foucaultov život skončila táto novodobá pandémia. Jeho posledná väčšia práca, viacväzkové *Dejiny sexuality* ostali nedokončené. No zatiaľ čo pokračovanie tohto podujatia a všetkých ostatných Foucaultových aktivít takto definitívne prešlo z oblasti histórie do oblasti neuskutočnených plánov, jedna iná história, história recepcie jeho diela sa neprestala rozvíjať. Dá sa dokonca povedať, že história toho, čo je naznačené názvom tohto článku, sa pre nás vtedy ešte len začínala.

Nezačala sa však pri jeho posledných prácach, ale prekladom jeho staršej knihy *Slová a veci*. Keď som sa na začiatku osemdesiatych rokov pustil do prekladania tejto knihy, robil som to s vedomím, že Foucault sám sa v tej dobe už dosť vzdialil od tohto diela, ktoré mu pred dvoma desaťročiami prinieslo slávu a v očiach verejnosti ho zaradilo medzi popredných štrukturalistov (na francúzskej intelektuálnej scéne šesťdesiatych rokov to bolo to najvyššie ocenenie). Jeho prednášky, ktoré som mal možnosť sledovať, jeho knihy, ktoré som čítal, to všetko ma presvedčalo, že Foucault je už niekde inde a že túto knihu s jej štrukturalistickým arzenálom opustil ako zbytočnú záťaž. Napriek tomu som ju prekladal, práve ňou som chcel tohto nepokojného filozofa uviesť do nášho myšlienkového prostredia. Keď potom vyšla (ešte v rokoch socializmu), ohlas na ňu ma ubezpečil, že to bola správna voľba. Nemám teraz na mysli ohlas vo filozofických časopisoch, tam to nenašlo nijakú odozvu, čo som napokon aj očakával. Potešilo ma však, ako živo na túto knihu reagovali ľudia, ktorí sa filozofiou neboli profesionálne zviazaní: psychiatri, psychológovia, teoretici umenia, maliari, architekti. Predpokladám, že v nej našli myšlienky, ktoré vtedy korešpondovali s ich vlastnými problémami, s ich videním sveta, človeka a spoločnosti. Od tých čias sa začali rozvíjať naše dialógy, ktoré sa usilujem udržať dodnes, pretože mi prinášajú veľký prospech a rovnako veľké potešenie. Foucaultove práce v týchto dialógoch vystupujú ako sprostredkovateľ medzi filozofiou a inými oblasťami kultúrnych aktivít. Napokon, nie je na tom nič zvláštne, Foucault sám do dialógov tohto druhu veľmi často vstupoval. Pripomínam, že práve *Slová a veci* sa stali východiskom jeho pozoruhodnej korešpondencie s maliarom R. Magrittom.

Napriek tomu si myslím, že v slovenskom ohlase na preklad tejto knihy bolo niečo špecifické, čo odrážalo našu vtedajšiu situáciu. Nestačí poukázať na tie stránky *Slov a vecí*, kde sa nachádzajú interpretácie výtvarných a literárnych diel alebo postrehy k psychoanalytickým koncepciám človeka. Zdá sa mi, že keď hovoríme o našej recepcii tejto knihy, treba

zdôrazniť jednu skutočnosť: túto knihu sme vtedy aj my, filozofi čítali ako estetické dielo. K tomu ju, zaiste, predurčoval už jej štýl – Foucault sa v nej prejavil ako majster jazyka, jeho prejav má nesporné literárne kvality dokonca aj vtedy, keď je predmetom jeho úvah politická ekonómia alebo biológia. Tieto účinky však podstatným spôsobom zintenzívňoval východiskový predpoklad Foucaultovho filozofického myslenia tej doby, podľa ktorého kultúra tvorí jedno uzavreté pole. Na základe tohto predpokladu mohol Foucault Velázquezov obraz zaradiť vedľa gramatik, prírodopisných článkov a vedeckých traktátov o peniazoch. Predstava zjednoteného kultúrneho poľa má bezpochyby svoje estetické kvality a práve tie boli v našom vtedajšom čítaní Foucaulta výrazne prítomné.

Zatiaľ čo v šesťdesiatych rokoch tento estetizmus celku prežival veľkú konjunktúru a svojimi prejavmi zasahoval všetky sféry úvah o človeku a spoločnosti, nasledujúce desaťročia vo francúzskom prostredí jeho vplyv dosť oslabili: celok sa začal rozpadávať, totalita prestala byť ideálom rozumného usporiadania. My sme sa však na tomto vývine už nezúčastňovali, koniec šesťdesiatych rokov nás od neho brutálne odrezal, v dôsledku čoho v nás stále preživala táto príťažlivá predstava. A jej vyjadrenie sme tak horlivo objavovali v *Slovách a veciach*. Táto kniha nás posilňovala v našich estetických prístupoch k svetu. So všetkým, čo k tomu patrí, teda aj s istou útechou, ktorú poskytovala za nevšimavosť k politickej realite.

Prechod od estetického k politickému sa v našom čítaní Foucaultových prác výraznejšie prejavil až vtedy, keď sa u nás začalo prebúdzajú občianske vedomie a v nadväznosti na to pred nami v novej podobe vyvstala oblasť politických súvislostí teoretických postojov. Nechcem povedať, že by táto oblasť bola dovtedy pred nami skrytá. Naopak, bola pred nami stále prítomná, obnažovala sa v celej svojej ordinárnosti, predvádzala sa v každodenných manipuláciách a priehľadných ideologických klamstvách. Práve na túto podobu politiky sme v dobách „reálneho socializmu“ reagovali únikom do estetických postojov. Je síce pravda, že bezprostredná politická realita deväťdesiatych rokov túto vulgárnu podobu často iba zvyrazňovala, to však nemohlo zastaviť proces politického uvedomovania sa a v širšom rozsahu potlačiť vôľu k aktívnemu vstupu do spoločenského života. Tak sa vytvorila príležitosť objaviť Foucaulta ako filozofa mocenských bojov a stratégií, ktoré sa rozvíjajú v súčasných spoločnostiach. Odrazu sme boli pripravení dôkladnejšie pochopiť, o čom Foucault hovorí, keď upozorňuje, že odstránením priamych foriem násilia a podmaňovania sa z modernej spoločnosti ešte nijako nevytratil predpoklad pre

uplatňovanie diskrétnych, no veľmi účinných foriem mocenského pôsobenia. Ten istý Foucault, ktorý bol pre nás dlhý čas filozofom celku, sa nám teraz pripravoval upozorneniami na hranice a bojové línie, ktorými je spoločenské pole vo svojom vnútri diferencované. Dostali sme sa k tomu, že sme mohli pochopiť plný zmysel jeho práce Dozerať a trestať. A je príznačné, že medzi tými, čo túto príležitosť využili a k Foucaultovmu dielu sa začali približovať cez jeho analýzy mocenských stratégií modernej spoločnosti, boli výrazne zastúpené predstaviteľky feministickej filozofie na Slovensku. Naše feministky podobne ako ich zahraničné kolegyne veľmi skoro zistili, aké blízke sú im postoje filozofa, ktorý za tvrdeniami o univerzálnych pravdách rozumu neúnavne hľadal veľmi špecifické mocenské záujmy a zámery.

Foucault viackrát zdôraznil, aká vzdialená je mu tradičná úloha, ktorá intelektuálovi predpisovala hovoriť za iných a vydávať sa pritom za zvestovateľa univerzálnych právd. Túto úlohu odmietal a zároveň neúnavne pracoval na dešifrovaní skutočného zmyslu takýchto posolstiev. Hoci feministky k jeho teórii sformulovali viaceré výhrady, tento základný smer jeho analýz im musel byť veľmi blízky. A blízke im bolo aj to, ako úzko sa s nimi viažu konkrétne politické požiadavky a konkrétna spoločenská činnosť zameraná na zmenu pomerov. V tomto zmysle si k Foucaultovi našli cestu aj predstaviteľky slovenskej feministickej filozofie. A dá sa očakávať, že ich príklad bude inšpiratívny aj pre predstaviteľov ďalších skupín a prúdov, ktoré nemajú záujem na udržiavaní diskurzu, odvolávajúceho sa na univerzálne a nemenné pravdy o človeku.

Po čítaní, ktoré sa Foucaultom posilňovalo pri svojom estetizovaní reality, teda prišlo čítanie, ktoré si z Foucaulta berie podnet pre odhaľovanie mocenských záujmov a ich politických konzekvencií. Možno si predstaviť, že po tomto radikálnom prechode príde ešte niečo ďalšie, čo znovu zmení náš prístup k tomuto filozofovi? Nechcel by som, aby to vyzeralo, že jeho dielo predstavujem ako nevyčerpatelné žriedlo inšpirácie, na jednu doposiaľ nevyužitú potenciu si však trúfam upozorniť. Foucault v posledných rokoch života ešte raz zreformoval svoj prístup k filozofovaniu a odhodlal sa k novému obratu: tentoraz to bol obrat

k morálke. Začal sa intenzívne zaoberať problematikou človeka ako morálnej bytosti, ktorá sa vzťahuje k sebe samému. Rozvinul koncepciu morálky, ktorá je hľadaním štýlu existencie a praxou individuálnej slobody. Takáto morálka človeka oslobodzuje od slepej poslušnosti k nejakému systému pravidiel a zároveň ho zaväzuje, aby bol verný sebe samému, aby sa stal pánom seba samého. Je to morálka, v rámci ktorej sa dá prijímať zodpovednosť za svoje činy, za svoj vlastný štýl života, za politické rozmery vlastnej existencie v spoločnosti.

Nazdávam sa, že po estetickom a politickom čítaní jeho prác nás ešte čaká objav jeho morálnych reflexií, a že tento objav nám tiež povie niečo o nás samých.

„KREŠTANSTVO DLHO PREDSTAVOVALO ISTÚ FORMU FILOZOFIE. POTOM SA PERIODICKY OBJAVOVALI ÚSILIA NÁJSŤ V ANTIKE FORMU MYSLENIA, KTORÁ BY NEBOLA INFIKOVANÁ KREŠTANSTVOM. V TÝCHTO PRAVIDELNÝCH NÁVRATOCH KU GRÉKOM JE CELKOM URČITE ISTÝ DRUH NOSTALGIE, POKUS ZNOVU SI OSVOJIŤ PŮVODNÚ FORMU MYSLENIA, ÚSILIE ZACHYTIŤ GRÉCKY SVET MIMO KREŠTANSKÝCH FENOMÉNOV.“
(NÁVRAT MORÁLKY, S. 125 – 126)

PREČO ŠTUDOVAŤ FOUCAULTA?

IVAN BURAJ

Plísané pre K&K

Začiatkom osemdesiatych rokov minulého storočia Michel Foucault publikoval z hľadiska celej svojej tvorby jeden z najvýznamnejších článkov *Subjekt a moc*. V prvej kapitole, ktorá má názov „Prečo študovať moc: otázka subjektu“, sa snaží okrem iného vysvetliť, prečo sa v súčasnosti toľko ľudí zaujíma práve o problém moci. Vo svojom príspevku som si trochu „vypožičal“ tento názov a pootočil otázku, aby som sa pokúsil v nasledujúcich riadkoch odpovedať, prečo by sme sa mali podľa môjho názoru zaujímať o Foucaultovo nastolenie a riešenie problému moci.

Prečo teda študovať Foucaulta, prečo študovať práve jeho koncepciu moci?

V prvom rade a hlavne preto, že sa dokázal kategoricky rozísť s tradičnými predstavami o moci, ktoré sú dodnes značnou časťou filozofickej obce bez akýchkoľvek pochybností akceptované a zároveň vytvoril skutočne originálnu teóriu moci, založenú na principiálne nových postulátoch. Budem konkrétny.

Foucault dôrazne odmieta doktrínu o zvrchovanej moci, ktorou sú podľa neho tak či onak, vo väčšej alebo menšej miere poznačené všetky doterajšie politické i nepolitické teórie moci – Platónom počnúc a povedzme psychoanalýzou končiac. Táto doktrína vychádza z dvoch základných ideových predpokladov – z primátu subjektu a z personifikácie moci a kladie si otázky typu: Kto je suverén? Ako vzniká moc suveréna? Aký je jej pôvod? V čom spočíva jej legitimita? Respektíve sa pýtajú: Kto by mal vládnuť? – Panovník, zákonodarná moc, vláda, ľud, robotnícka trieda? Aké by mal mať vlastnosti? a podobne. V starších teóriách zvrchovanú moc predstavoval najmä absolutistický panovník, ktorý svoju subjektívnu vôľu presadzoval ako všeobecne záväzné nariadenie, ako zákon. V novších teóriách zvrchovanú moc reprezentuje najčastejšie buď jednotlivec ako impérium in império, alebo moderný štát, ktorý akoby všetko riadi a kontroluje. Foucault považuje mocenské vzťahy za príliš zložité a neprehľadné, aby mal nejaký subjekt o nich úplnú predstavu, aby ich dokázal totálne pochopiť, kontrolovať, riadiť a nakoniec ovládnuť. Ani tí, ktorí prijímajú najdôležitejšie politické alebo ekonomické rozhodnutia, nemajú pod kontrolou celú mocenskú sieť existujúcu v spoločnosti. A preto by sme sa mali vyhýbať výrazom, ktoré by nejakým spôsobom vyjadrovali primát subjektu, ako sú napríklad „autorita prikazuje“, „právo stanovuje“, „štát riadi“ a pod. V mocenských vzťahoch, ako Foucault sústavne zdôrazňoval, nemá nikto privilegované postavenie. Tzv. nositeľom, „subjektom“ moci môže byť

v určitom mocenskom vzťahu, v danom okamihu prakticky hocikto a hocičo: spolu s pedagógmi, psychiatrami alebo väzenskými dozorcami i školy, psychiatrické liečebne či architektúra väznice. V tomto zmysle je moc nesubjektívna. Moc je nesubjektívna aj v tom zmysle, že skôr než sa z jednotlivca stane subjekt, už je zaradený do mocenských vzťahov, ktoré si ho podmaňujú. A tak namiesto spytovania sa na suverénne subjekty si Foucault kladie celkom inú otázku: Ako mohli vzťahy podmanenia konštituovať subjekty? Pri hľadaní odpovede na túto otázku si vo svojich prácach najskôr všima rozličné mocenské inštitúcie (psychiatrické liečebne, výrobné dielne, kasárne, väzenie a pod.) a potom rozmanité techniky, taktiky a stratégie podmanenia, ktoré stoja v pozadí týchto mocenských inštitúcií a ktoré sa v rozhodujúcej miere podieľajú na formovaní subjektu. Pritom sa snaží zistiť a ukázať – bez toho, aby sa musel odvolávať na nejaké subjekty moci – akým spôsobom tieto formatívne mocenské faktory mohli preniknúť priamo do hĺbky tiel indivíduí a prispôbiť, resp. pretvoriť ich v súlade s nastolenými sociálnymi a najmä ekonomickými požiadavkami. Takto moc na základe naliehavej spoločenskej „objednávky“ tvarovala napríklad v antike telo otroka, alebo v novoveku telo robotníka ako pracovnú silu.

Pochopiteľne, Foucault si uvedomuje, že v mocenských vzťahoch popri podmanenom tele-subjekte existuje aj dominantný subjekt, že tu existuje nadvláda určitých tried, skupín, kást, jednotlivcov, ktorí sú takmer automaticky považovaní za nositeľov moci. Ako však vzápätí zdôrazňuje, mocenské vzťahy sú vždy nestabilné, prechodné. Dočasne sice môžu vytvoriť istú formu nadvlády. Ale tá sa okamžite drobí, rozpadáva, delí na množstvo iných foriem mocenských vzťahov, závislostí, nových druhov nadvlády.

Ivan Buraj v strede

S týmto úzko súvisí ďalší významný postulát Foucaultovej koncepcie moci: moc nie je vlastníctvo, a teda sa nedá prisvojiť. Foucault tu opäť bezprostredne reaguje na tradičné teórie, v ktorých sa moc stotožňuje s právom pána, resp. dobyvateľa privlastniť si cudziu osobu a s ňou i jej majetok, rodinu a život (tzv. právo na život a na smrť), alebo s neodcudziteľným právom individua disponovať vlastnou osobou a spolu s tým aj vlastným životom, majetkom a slobodou (klasická liberálna teória vlastníctva). Podľa neho moc nie je právomoc, ktorou by niektorí disponovali. Nie je ani vec, čo sa dá získať alebo rozdeliť, čo sa musí chrániť, lebo nám ju môže niekto odcudziť. Moc nemá v sebe nič substancionálne. Moc – to sú predovšetkým vzťahy medzi rôznymi mocenskými silami, alebo ako ešte Foucault hovorí, „strategická situácia“, kde sa jedni ustavične pokúšajú určovať správanie druhých. To dodáva mocenským vzťahom obrovskú dynamiku. S výnimkou absolutistických alebo totalitárnych režimov si nikto nemôže byť istý svojou mocou. Každá moc predpokladá (niekedy reálnu, inokedy skôr len potenciálnu) možnosť prechodu z jedných rúk do druhých. Štruktúry, ktoré moc a mocenské vzťahy neprestajne vytvárajú a obnovujú, sú otvorené. V princípe ktokoľvek môže moc „vlastniť“. A tiež ktokoľvek (povedzme aj ten istý subjekt, ale začlenený do iných vzťahov) sa môže stať bezmocným, podmaneným. Moc je neustále v činnosti, cirkuluje.

„HLADANIE FORMY MORÁLKY, KTORÁ BY BOLA PRIJATEĽNÁ PRE KAŽDÉHO – V TOM ZMYSELE, ŽE BY SA JEJ KAŽDÝ MAL PODROBIŤ – POKLADÁM ZA KATASTROFICKÉ.“
(NÁVRAT MORÁLKY, S. 130)

Moc je všade. Mocenské vzťahy prenikajú do hĺbky celého sociálneho organizmu, usadzujú sa v každom jeho póre, na všetkých úrovniach, interferujú so všetkými ostatnými sociálnymi vzťahmi. Preto tiež Foucaultove analýzy zahŕňujú nesmierne širokú oblasť, kde sa problém moci prekrýva s politikou, právom, ekonomikou, s morálkou, sexualitou, s rodinnými vzťahmi, poznaním atď. Prítom ho tu ani tak nezaujímajú tzv. veľké formy moci – štátna, vládna, triedna či ideologická moc, aspoň nie v prvom pláne. O to viac sa však zaujíma o drobné, sotva viditeľné, zdánlivo bezvýznamné, lokálne formy moci uskutočňované na mikroúrovni spoločnosti. Foucault tieto formy, s ktorými sa človek dennodenne stretáva v rodine (rodičia ovládajú deti, manžel ovláda manželku alebo opačne), v nemocnici (lekár vládne nad svojimi pacientmi), v škole (učiteľ ovláda žiakov), na pracovisku (vzťah nadriadených a podriadených), v bežnej

komunikácii (moc dominantného vedenia, jazyka, dominantnej pravdy) a podobne, nazýva „mikrofyzičnou“, moci. Jej sila spočíva hlavne v tom, že pôsobí na ľudí bezprostredne, nepretržite a všetkými smermi, teda nielen horizontálne (ako napríklad štátna moc), ale takisto vertikálne a diagonálne. Navyše, spravidla sa dotýka uspokojovania najzákladnejších ľudských potrieb: zdravia, práce, milostného a sexuálneho života, výchovy a učenia, poznania, zvlášť poznania pravdy... To je dôvod, prečo Foucault považuje práve tento typ moci za hlavný zdroj mocenských vzťahov a ich zmien aj na makroúrovni spoločnosti. Napríklad demokracia ako jedna z foriem štátnej moci by podľa Foucaulta nebola vôbec možná, keby sa už na úrovni rodiny, školy, v práci, u samotných jednotlivcov, v ich každodennom styku neobjavil a neudržiaval určitý (demokratický) typ mocenských vzťahov. Opačný prípad nastal v Rusku, kde sa ihneď po revolúcii vymenila vládna trieda, mocenské vzťahy na mikroúrovni zostali však v podstate nedotknuté. A preto aj celá spoločnosť sa naďalej viac ponášala na „prehnitý“ byrokratický systém cárskeho Ruska než na vysnívanú „najdemokratickejšiu v celých dejinách“ komunistickú spoločnosť.

Keď Foucault hovorí, že moc je všade, nemyslí tým, podľa vlastných slov, nejakú „superštruktúru“, ktorá všetko zahŕňuje a pohlcuje. Keby to bolo tak, ako tvrdia niektorí jeho oponenti, nemalo by zmysel ďalej rozoberať vzťah moci k iným oblastiam a javom

spoločenského života. Minimálne všade tam, kde je moc, je aj odpor proti moci. Zároveň Foucault nechápe tieto fenomény (a tým sa znova líši od väčšiny svojich predchodcov i súčasníkov) iba ako dve krajnosti, dva nezmieriteľné protiklady. Moc a odpor sa tiež navzájom priťahujú, predpokladajú a obojstranne posilňujú. Na jednej strane moc môže podľa Foucaulta existovať len vďaka miestam odporu. Tie pre ňu predstavujú oporné body, „výčnelky“ na zachytenie. A čím je odpor väčší, tým násilnejšie a rafinovanejšie prostriedky používa aj vládna moc na svoje udržanie. Je teda takmer zákonitě, že vzťahy odporu vykazujú analogickú štruktúru ako ich náprotivok – mocenské vzťahy. I ony sú rozložené nepravidelne, rozptýlené (s väčšou alebo menšou hustotou) v čase a priestore. Aj v ich prípade máme do činenia s pohyblivými a dočasnými miestami odporu, vnášajúcimi do spoločnosti diferenciácie,

ktoré pretŕhjú jednotu a vyvolávajú preskupenia síl. Až napokon – opäť podobne ako siete mocenských vzťahov – vytvárajú husté tkanivo síl, ohniská odporu, ktoré prenikajú tak cez indivíduá, ako aj cez štátne inštitúcie alebo cez sociálnu stratifikáciu. Ohniská odporu môžu vznikáť iba v strategickej oblasti mocenských vzťahov. Už len preto nie je odpor len prostou negáciou mocenských vzťahov. Negácia ako radikálne, nezmieriteľné odmietnutie jestvujúcich mocenských vzťahov je podľa Foucaulta iba jednou, „minimálnou“ formou odporu. Prirodzene, aj takáto forma sa z času na čas objavuje a niekedy je jediným možným vyjadrením odporu voči jestvujúcej moci. No popri takomto viac-menej zúfalom pokuse o odpor existuje odpor ako proces aktívnej tvorby. Z tohto hľadiska odporovať znamená mať možnosť tvoriť, pretvárať, meniť strategickú mocenskú situáciu. Pravda, jednotlivci alebo sociálne skupiny, ktorí takto vstupujú do strategickej situácie, nemôžu konať ľubovoľne, ale musia sa opierať o existujúce mocenské vzťahy a využívať ich. A preto ani moc nie je voči odporu iba čímsi negatívnym. Moc aj tvorí, iniciuje odpor a mení, pretvára jeho formy. To sa však nevzťahuje len na odpor, ale má i širšiu platnosť.

Moc je pozitívna, tvrdí Foucault, a tým spochyb-

ňuje ďalší z predsudkov v tradičnom, ale i dodnes bežnom chápaní moci. Keď sa totiž povie moc, obvykle sa nám v mysli automaticky vybaví predstava určitej zvrchovanej inštitúcie (napríklad štátu, jeho byrokratického aparátu, vlády, polície, šéfa a pod.), ktorá sústavne niečo prikazuje, obmedzuje alebo zakazuje a celkovo nám bráni v slobodnom rozvoji a v sebarealizácii. A tak našou prvoradou úlohou by tu malo byť usilovať sa moci čo najčastejšie vyhnúť, a tam, kde to nie je úplne možné, aspoň sa ju snažiť prekabátiť. Foucault si nemyslí, že by takéto predstavy nemali žiadne opodstatnenie. Nazdáva sa však, že mocenské vzťahy nie sú samy osebe zlé, od čoho sa treba stojať čo stoj oslobodiť. Spoločnosť nemôže existovať bez mocenských vzťahov. Môžeme sa snažiť vyhnúť niektorým extrémnym formám moci: napríklad moci ako hrubému násiliu. Zatiaľ čo násilie ráta skôr s pasívnym subjektom, moc (zbavená rôznych excesov) sa vykonáva iba nad slobodnými subjektmi, pod ktorými Foucault rozumie individuálne a kolektívne subjekty s otvoreným poľom možností, kde tieto subjekty môžu konať, reagovať a správať sa rozličným spôsobom. Inak povedané, mocenský vzťah nevzniká tam, kde jeden zo subjektov je v absolútnej moci druhého, kde sa stal prostým objektom, vecou,

na ktorej môže ktosi iný uplatňovať bezhraničné násilie. Spútaný človek je ovládaný silou, nie však mocou.

To, pravdaže, nemá byť zo strany Foucaulta propagácia, či dokonca glorifikácia moci. Bolo by to v príkrom rozpore s jeho celoživotnou teoretickou a najmä politickou aktivitou.

Svojím tvrdením o pozitívnosti moci Foucault chcel jednak poukázať na príliš zjednodušený a jednostranný pohľad všetkých tých, ktorí pristupovali a dodnes pristupujú k moci výlučne z negatívneho hľadiska, keď stále iba vravia: moc potláča, utláča, cenzuruje, zabraňuje, kontroluje, zakazuje, vylučuje atď. A zároveň chcel ním upriamiť pozornosť na tvorivý potenciál moci. Ak má byť totiž moc, zvlášť v podmienkach modernej spoločnosti dostatočne účinná, ak má bezprostredne vplývať a meniť napríklad pracovné schopnosti jednotlivcov, ich vedenie, sexuálne túžby, celkové správanie a pod., nemôže sa spoliehať (aspoň nie v prvom pláne) výlučne na zákazy, obmedzenia alebo na potlačovanie. Moderná moc musí predovšetkým tvoriť – riadiť, organizovať, racionalizovať, „naprávať“ život ľudí, stimulovať a kontrolovať ich aktivity, produkovať a formovať ich vedenie, pravdy, túžby, rozširovať a intenzifikovať ich sily a schopnosti atď. Ale to súčasne Foucaultovi nebráni tvrdiť, že moc je nelegálna.

„AK JE TOTIŽ PRAVDA, ŽE OTROCTVO JE VEĽKÝM NEBEZPEČENSTVOM, PROTI KTORÉMU SA GRÉCKA SLOBODA STAVIA, JE AJ DRUHÉ NEBEZPEČENSTVO, KTORÉ NA PRVÝ POHLAD VYZERÁ AKO OPAK OTROCTVA: ZNEUŽÍVANIE MOCI. ČLOVEK, KTORÝ ZNEUŽÍVA MOC, PREKRAČUJE LEGITÍMNE UPLATŇOVANIE MOCI A VNUČUJE INÝM SVOJE FANTÁZIE, SKLONY, TÚŽBY“

(ETIKA STAROSTLIVOSTI O SEBA SAMÉHO..., S. 139)

Aj toto tvrdenie treba chápať kontextuálne. V prvom rade je namierené proti všetkým odrodám klasickej právnej teórie, v ktorej sa moc stotožňuje so zákonom a právom. Od toho sa potom odvíjali permanentné pokusy vytvoriť čo najobjektívnejšie, najdokonalejšie a najuniverzálnejšie zákonodarstvo, ktoré by bránilo zneužívaniu moci. Podobné pokusy Foucault považuje za naivné a utopické. Predovšetkým preto, že zákon v jeho ponímaní nie je nijaká objektívna, všeobecne platná danosť. Zákon je výsledkom víťaznej vojny, respektíve je vojnou samotnou, či ešte presnejšie – spôsobom aktuálneho vykonávania stratégie tejto vojny. A ak sa aj dári v modernej spoločnosti (pravda, v medziach danej vojnovnej stratégie) „objektivizovať“ niektoré zákony,

deje sa to len za cenu toho, že sa odchyľujú a vzdávajú od jednej zo svojich základných pôvodných funkcií: moci trestať. Vtedy, údajne v záujme zaistenia maximálnej objektivity zákona a trestného konania sa k súdnemu procesu pozývajú experti z rôznych vedných disciplín, najmä z odboru psychiatrie, psychológie, pedagogiky a kriminológie. Napríklad úlohou (a to vonkoncom nie zanedbateľnou) psychiatra v súdnom konaní je určiť, či je obžalovaný trestne, t. j. mentálne zodpovedný za zločin, respektíve či je spoločensky nebezpečný, a ak áno, či je lepšie z tohto hľadiska trestne ho sťahovať, alebo bude lepšie ho vziať do liečebnej starostlivosti a podobne. Sám zločin sa stále viac prirovnáva k chorobe, ktorú treba liečiť. A tiež rozsudok má mať hlavne terapeutický účinok. Z toho vyviera enormný záujem sudcov o medicínu. Z toho pramení ich posadnutosť diagnostikovať, „ciachovať“, klasifikovať obžalovaných, odlíšiť, oddeliť normálnych od nenormálnych, liečiť a „naprávať“ odsúdených. Takto priamo do srdca penálneho systému vstupujú mimoprávne, a teda podľa Foucaulta zároveň nezákonné, nelegálne metódy, techniky, postupy, mechanizmy, osoby a inštitúcie, ktoré spolu vytvárajú relatívne samostatný mikropenálny alebo, ako ho Foucault tiež nazýva, „infrapenálny“ systém so svojimi vlastnými zákonmi a súdnymi inštitúciami, so špecifickými formami previnení

a trestov. Hlavná osobitosť infrapenálneho systému spočíva v tom, že trestá prostredníctvom moderných metód a techník donútenia, všadeprítomnej kontroly a „normalizácie“. V modernej spoločnosti sa nad všetkými zákonmi týči moc Normy. Infrapenálny systém zahŕňa princípy v podobe „zákonov“, ktoré odsudzujú, zavrhnújú všetko, čo sa odkláňa, čo je v rozpore s existujúcimi normatívnymi požiadavkami. Na ich základe sa ľudia porovnávajú, diferencujú, vylučujú, alebo naopak: homogenizujú, skrátka – „normalizujú“. V tomto zmysle je infrapenálny systém zároveň normalizačným penálnym systémom. A ako taký sa podstatne líši od tradičného penálneho systému s jeho ponímaním obsahu a funkcií zákonov. Kým zákony v klasickej legistickom duchu mali byť jed-

noznačne formulované, v maximálnej možnej miere objektívne a všeobecné, normy, o ktorých Foucault hovorí, vnášajú do penálneho systému nejednoznačnosť, subjektívnosť, a relativnosť. Kým zákony sa usilovali napríklad kvalifikovať jednotlivcov podľa všeobecne záväzných pravidiel, normy ich skôr diskvalifikujú a zbavujú práv na základe (viac alebo menej) subjektívneho posudku expertov.

A predsa sa tieto dva zdanlivo nezlučiteľné penálne systémy celkom nevyučujú. Skôr sa navzájom prekrývajú a dopĺňajú. V tom spočíva aj hlavný zmysel Foucaultovej tézy, že moc je nelegálna: v disciplinárnej spoločnosti penálna moc čoraz viac „normalizuje“ a zase infrapenálna (vo svojej podstate normalizačná, a teda nezákonná) moc čoraz častejšie penalizuje, trestá. Infrapenálny systém noriem a trestov zaplňa priestor, ktorý nepokrývajú bežné zákonné normy. Kvalifikuje a postihuje správanie a konanie jednotlivcov všade tam, kde ich relatívna bezvýznamnosť unikla pozornosti tzv. veľkých penálnych systémov. Súčasne je to jeden z kanálov, ktorým nezákonná moc preniká do legálnej moci. A tu sa ukazuje, že legálna moc sa prosto ani nemôže zaobísť bez istej dávky ilegality, a opačne. Na jednej strane totiž prenesenie normalizačných metód, technik a mechanizmov z infrapenálnych inštitúcií do právnej oblasti vytvára zdanie, že trestná moc sa už

Samozrejme, táto téza, ktorá tak preslávila Foucaulta, nie je sama osebe nová, originálna. O úzkom spojení moci a vedenia dávno pred ním písali Platón, F. Bacon, Descartes, Hegel, Comte, Nietzsche a ďalší myslitelia. No nikto ich nespojil takými jemnými a súčasne pevnými putami, ako to urobil práve Foucault. Moc a vedenie sú v jeho koncepcii natoľko bezprostredne prepletené, že tvoria jeden spoločný pojem, jedno slovo, oddelené iba krátkou pomlčkou: moc-vedenie. To však zároveň neznamená, že sú absolútne identické. Už sám fakt, tvrdí Foucault, že nastoľuje otázku ich vzájomných vzťahov ako problém, svedčí o tom, že ich nestotožňuje. Pritom za najvýstižnejší, najadekvátnejší výraz pre opis vzťahov moci a vedenia považuje ich obojstranné podmieňovanie, keď na jednej strane je moc od samého počiatku existencie vedenia implicitne obsiahnutá v jeho najvnútornejších štruktúrach, a preto napríklad vývin vedeckého poznania bezprostredne korešpondoval so zmenami vo vykonávaní moci. A zase opačne, nový, efektívnejší spôsob vykonávania moci – aspoň pokiaľ ide o modernú epochu – nevyhnutne vyžadoval využitie najnovších vedeckých poznatkov.

Príkladov konkrétne približujúcich vzájomné predpokladanie a podmieňovanie moci a vedenia je vo Foucaultových prácach nepreberné množstvo. Svojím spôsobom každá jeho kniha je osobitnou

„ZRIEDKA POUŽÍVAM SLOVO MOC, A AK TO NIEKEDY ROBÍM, VŽDY TÝM CHCEM SKRÁTIŤ VÝRAZ, KTORÝ NAJČASTEJŠIE POUŽÍVAM: MOCENSKÉ VZŤAHY. EXISTUJÚ VŠAK HOTOVÉ SCHÉMY: KEĎ NIEKTO HOVORÍ O MOCI, ĽUDIA HNEĎ MYSLIA NA POLITICKÚ ŠTRUKTÚRU, NA VLÁDU, NA VLÁDNUCU SPOLOČENSKÚ TRIEDU, NA PÁNA PROTI OTROKOVI ATĎ. TO VÔBEC NIE JE TO, NA ČO MYSLÍM, KEĎ HOVORÍM O MOCENSKÝCH VZŤAHOCH.“

(ETIKA STAROSTLIVOSTI O SEBA SAMÉHO..., S. 143)

dnes načisto zbavila svojich excesov a násilia, a zároveň robí samo trestanie takpovediac „prirodzenejším“, spoločensky prijateľnejším. Na druhej strane spojenie infrapenálnej, normalizačnej moci s právnymi inštitúciami a zákonom dáva tejto moci čosi ako záruku legality, či aspoň legitimacy.

Konkrétna a detailná historická analýza tendencie narastania vplyvu a významu pripisovanému expertom a ich poznaniu, metódam, ich odborným posudkom a pod., v súdnej a trestnej praxi privedla Foucaulta priamo k všeobecnejšiemu záveru, že v modernej dobe sa moc a vedenie spájajú do nerozlučnej jednoty, čo vyjadril formulou: moc je vedenie (a naopak).

rozpravou o vzájomnej závislosti a vzájomnom posilňovaní moci a vedenia. Povedzme, v prvých knihách sa Foucault zaoberal otázkou šíalenstva, pričom ukazoval, že tento fenomén má dlhé dejiny a jeho vznik súvisel so širokým komplexom historicko-sociálnych procesov, no najmä s novými mocenskými mechanizmami a s novou mocenskou praxou. Súčasne dodáva (aj v reakcii na množiace sa výhrady oponentov), že to nie je ešte dôvod (aspoň nie ten hlavný dôvod) na spochybnovanie psychiatrie ako (vedeckého) vedenia. Skôr naopak. Skutočnosť, že psychiatria nadobudla v modernej dobe centrálné postavenie, Foucault vysvetľuje okrem iného aj tým, že na rozdiel napríklad od náboženstva si zakladá na

svojej príslušnosti k vedeckému poznaniu. Psychiatria takto plní v novej „normalizačnej“ spoločnosti dvojakú úlohu: ako mocenská inštitúcia vykonáva jednu z foriem sociálnej kontroly a súčasne funguje ako jeden zo spôsobov organizácie vedeckého poznania, pričom obe úlohy sa navzájom dopĺňajú a podmieňujú. Alebo ešte jeden príklad, z tej istej oblasti. Podľa Foucaulta lekár-psychiater sa stáva v 19. storočí hlavnou (často jedinou) osobou, ktorá identifikuje a klasifikuje šialenstvo ako duševnú chorobu. Nie je však náhoda, že takéto privilegované postavenie lekár-psychiater získava práve v čase, keď nadobúda väčšiu autoritu aj medicínske poznanie. Odvtedy sa lekárske diskurzu pripisuje celkom iná váha a dôležitosť než diskurzom laikov-kňazov, ľudových liečiteľov a podobne. Odvtedy sa stáva lekár-psychiater držiteľom rovnako uznávaného vedeckého diskurzu ako biológ či chemik. Stačí však, aby sa nejako zmenilo inštitucionálno-mocenské pozadie diskurzu lekára (napríklad tým, že príde o miesto alebo bude preložený na druhé pracovisko) a hodnota jeho výpovede rapídne poklesne, hoci faktický obsah tejto výpovede zostane nezmenený.

Na záver pripojím ešte jednu poznámku. Foucaultovu koncepciu moci netreba absolutizovať. Nemá univerzálny charakter (očividne by bolo napríklad nezmyslom vzťahovať postuláty o nesubjektivnosti alebo o neprisvojiteľnosti moci aj na feudálnu absolutistickú moc, kde jej centrom bola jednoznačne osoba panovníka). Moc je tu chápaná ako konkrétna moc, ktorá sa viaže vždy na určitý historický typ spoločnosti. Ako je známe, Foucault sa za-

meriaval predovšetkým na spôsoby vykonávania moci v modernej kapitalistickej spoločnosti v priebehu 17. – 19. storočia a túto spoločnosť nazval „disciplinárnu“ spoločnosťou. A teda, ako doslova hovorí v jednom interview, nenachádza „nič závažné, keď niekto povie, že moc dnes už nie je taká“ (Foucault, M.: *Moc, subjekt a sexualita*, Bratislava 2000, s. 66). A skutočne, netrvalo dlho, keď nielen jeho oponenti, ale aj jeden z jeho najbližších kolegov a stúpcov Gilles Deleuze sa priklonil k názoru, že „už nepatríme do disciplinárnych spoločností, už ich opúšťame“ (Deleuze, G.: *Rokovania 1972 – 1990*, Bratislava 1998, s. 196). Nebudem sa púšťať do polemiky s podobnými názormi. Som však presvedčený (a nazdávam sa, že takto to myslel aj Deleuze), že Foucaultova koncepcia moci ďaleko presahuje úzky historický rámec „disciplinárnej“ spoločnosti a dodnes je mimoriadne aktuálna. Stačí si pripomenúť povedzme miesto a význam, aký Foucault pripisoval tzv. malým, nenápadným mociam, ktoré sú v priamom kontakte s našou telesnosťou a ktoré bezprostredne ovplyvňujú a kontrolujú náš každodenný život, alebo jeho tézy, že moc je nesubjektívna, neprisvojiteľná, nesubstancionálna, že moc cirkuluje a produkuje, a teda, že nemá iba negatívne funkcie, že moc je vedenie a naopak, či tvrdenie (o ktorom som v článku pre nedostatok miesta vôbec nehovoril), že rozhodujúcim prvkom v štruktúre mocenských vzťahov nie je ani politika (v klasickom zmysle slova), ani ideológia, ale rozmanité techniky moci a tak ďalej a podobne, aby tu aj v súčasnosti snád každý našiel nejakú inšpiráciu.

„CELÝ MÔJ FILOZOFICKÝ VÝVOJ URČILO ČÍTANIE HEIDEGGERA. PRIZNÁVAM VŠAK, ŽE HO PREVÁŽIL NIETZSCHE. (...) NIKDY SOM O HEIDEGGEROVI NIČ NAPÍŠAL A O NIETZSCHEM SOM NAPÍŠAL IBA JEDEN CELKOM MALÝ ČLÁNOK; A PRITOM SÚ TO AUTORI, KTORÝCH SOM NAJVIAC ČÍTAL. NAZDÁVAM SA, ŽE JE DÔLEŽITÉ MAŤ NIEKOĽKO MÁLO AUTOROV, S KTORÝMI ČLOVEK MYSLÍ, S KTORÝMI PRACUJE, ALE O KTORÝCH NEPÍŠE. MOŽNO O NICH RAZ NAPÍŠEM, POTOM VŠAK UŽ NEBUDÚ PRE MŇA NÁSTROJMI MYSLENIA. KONIEC KONCOV ROZoznÁVAM TRI KATEGÓRIE FILOZOFOV: FILOZOFI, KTORÝCH NEPOZNÁM; FILOZOFI, KTORÝCH POZNÁM A HOVORÍM O NICH; FILOZOFI, KTORÝCH POZNÁM A NEHOVORÍM O NICH.“

(NÁVRAT MORÁLKY, S. 127)

RECEPCIA FOUCAULTOVEJ KONCEPCIE MOCI VO FEMINISTICKEJ FILOZOFII ETELA FARKAŠOVÁ, MARIANA SZAPUOVÁ

Písané pre K&K

Málokto z súčasných filozofov nachádza také intenzívne odozvy vo feministickej teórii ako Michel Foucault; tento fakt súvisí očividne najmä so sústreďenosťou francúzskeho filozofa na témy, ktoré pokladajú i feministické teoretičky za relevantné a ktorým tiež venujú maximálnu pozornosť. Popri témach subjektu, tela, sexuality, vedenia, pravdy je to napríklad aj téma moci, v ktorej sa stretávajú záujmy ako Foucaulta, tak aj feministiek.

Dodajme však hneď, že feministická recepcia tohto filozofa (a ani jeho koncepcie moci) nie je jednoznačná a ani jednohlasná, dokonca možno v rámci nej hovoriť o širokom postojovom spektre k filozofovým názorom. Pre mnohé feministické filozofky sa Foucaultova tvorba stala teoreticko-politickou inšpiráciou, pre iné výzvou, a pre ďalšie predmetom polemiky, ba až zásadnej kritiky. Konkrétne v prípade problematiky moci to akiste súvisí aj s originalitou filozofovho prístupu: Foucault nazerá na moc z netradičného zorného uhla a všímá si pritom súvislosti, ktoré do istej miery korešpondujú aj historickým skúsenostiam ženského subjektu a ktoré doposiaľ ostávali mimo sféry filozofického záujmu. Príťažlivosť Foucaultových myšlienok pre feministickú filozofiu spočíva práve v netradičnom situovaní moci a mocenských vzťahov do každodenného prežívania, do aktov poznávania, reči a komunikácie či styku vôbec; v zameranosti na tzv. „mikrofyziku moci“, nemenej i v spôsobe, akým tematizuje a analyzuje vzťah medzi mocou, vedením a subjektom, resp. rôzne aspekty disciplinárnej spoločnosti, akým odhaľuje metódy a techniky podmaňovania subjektov a fungovanie disciplinárnej moci.

Rôznorodosť postojov feministických filozofiek k Foucaultovej koncepcii moci súvisí jednak s vnútornou členitosťou feministickej filozofie, s naporenosťou jednotlivých jej prúdov na rôzne teoretické východiská (postštrukturalizmus, postmodernizmus, psychoanalýza, marxizmus a pod.), jednak s istou ambivalentnosťou Foucaultových názorov, i so skutočnosťou, že tento filozof neraz korigoval a (nielen neprotirečivo) dopĺňal vlastné názory. Zdrojom inšpirácie sa Foucault stal pre feministické filozofky najmä na poli sociálnej kritiky a kritiky tradičnej filozofie (epistemológie, etiky), predovšetkým v súvislosti s problematikou inakosti, útlaku, moci a jej účinkovania v procese tvorby „pravdy“.

Foucaultovej koncepcii moci sa osobitne venuje v modernistickom myslení ukotvená Nancy Hartsock, ktorej práce prezentujú vo feministickej filozofii kritický

časť postojového spektra voči Foucaultovi. Pre túto filozofku je téma moci ako filozofická téma bytostne dôležitá, neprekvapuje preto, že vo svojich prácach komentuje a často kriticky analyzuje mnohé z Foucaultových názorov o moci. Azda jej najzávažnejšia výhrada súvisí s vymedzením moci a s jeho dôsledkami; pripomeňme, že Foucault vymedzuje tri úrovne moci: a to strategické vzťahy, techniky riadenia a stavy nadvlády, pričom moc pokladá filozof za všadeprítomnú, permanentnú, opakovateľnú a samoreproduktívnu. Mocenské vzťahy nechápe ako separované od iných vzťahov, ale ako s nimi späté, v nich obsiahnuté; dôraz sa uňho kladie na prítomnosť moci v mnohých sociálnych vzťahoch, na heterogenosť a špecifickosť každej situácie. Mocenské vzťahy, ako hovorí, sú prítomné „v akýchkoľvek ľudských vzťahoch – nech ide o verbálnu komunikáciu... alebo o lúboštné, inštitucionálne alebo ekonomické vzťahy – je moc vždy prítomná: myslím tým vzťah, v ktorom sa jeden pokúša usmerňovať konanie druhého. Sú to teda vzťahy, ktoré sa dajú nájsť na rozličných úrovniach a v rozličných formách: tieto mocenské vzťahy sú pohyblivé, t. j. môžu sa meniť, nie sú raz navždy dané... treba si všimnúť aj to, že mocenské vzťahy môžu existovať iba tam, kde sú subjekty slobodné“ (Foucault, M.: „Etika starostlivosti o seba samého“. In: Moc, subjekt a sexualita. Bratislava 2000, s. 143 – 144). Nancy Hartsock vyčíta tejto koncepcii, že sa v nej stráca kontakt so sociálnymi štruktúrami a zdôrazňuje sa skôr to, ako moc zakúšajú a vykonávajú individua. Tieto podľa Foucaulta cirkulujú medzi vláknami moci, a to v pozícii simultánneho podrobovania sa a vykonávania tejto moci. Podľa nej Foucault sa ťažuje svojím vymedzením moci lokalizáciu dominancie, vrátane dominancie v rodových vzťahoch. Na jednej strane tvrdí, že individua sú konštituované mocenskými vzťahmi, ale na druhej strane argumentuje proti ich konštituovaniu vzťahmi dominancie ako nadvlády jednej skupiny ľudí nad druhou a tým necháva podľa filozofky priestor len pre abstraktné bytosti, nie pre konkrétne, v určitom spoločenskom a kultúrnom prostredí žijúce ženy či konkrétne mužov, robotníkov, a podobne.

Ďalší moment, ktorý podľa Nancy Hartsock vedie vo Foucaultovej koncepcii k zmiznutiu moci, je jeho obraz siete – Foucault v tejto metafore vidí dobrý spôsob, ako chápať moc. Obraz siete, ako však poznamenáva filozofka, iba umožňuje a podporuje ignorovanie mocenských vzťahov, hoci autor tvrdí, že ich objasňuje a vysvetľuje. „Nadvláda nie je časťou tohto sieťového obrazu“, argumentuje Hartsock „skôr je to tak, že obraz siete, v ktorej všetci participujeme, implikuje viac predstavu rovnosti a aktívnosti než predstavu systematickej nadvlády menšiny nad mnohými“ (Hartsock, N.: „Foucault on Power: A Theory for

Women?" In: *Feminism/Postmodernism*, ed. Linda J. Nicholson. Routledge, New York 1990), čo podľa nej nie je adekvátne. Ďalší bod filozofkinej kritiky sa spája s Foucaultovým predpokladom, že tí, ktorí sa ocitli „na dne“, sú za svoju situáciu v istom zmysle zodpovední. Podľa Foucaulta neexistuje binárna opozícia medzi tými, ktorí vládnu a ovládanými, ale ide skôr o rôznorodú mocenskú vzťahov, ktoré sa vytvárajú v rozličných sférach, vo sfére rodiny, výroby, atď. Podľa neho potom treba začať analýzu moci od inštitucionálnych mechanizmov, teda nie z centra či „zhora“.

Nancy Hartsock uznáva, že ovládané skupiny tiež môžu participovať na vlastnej podrobenosti, ale nepokladá za správne či postačujúce zastaviť sa pri tomto fakte participácie; podľa jej názoru „oveľa viac by sme sa naučili, ak by sme sa sústredili na prostriedky, ktorými sa táto participácia vynucuje“ (tamže, s. 169). Obáva sa totiž, že Foucaultova argumentácia za „vzostupnú analýzu moci“, za analýzu „zdola“ nás môže priviesť k tomu, že budeme viniť obeť, čo by podľa nej bolo zjavne nespravodlivé. Foucaultov obraz moci ako kapiláry, resp. obraz kapilárnej moci vedie k záveru, že moc je všadeprítomná, a vlastne celý sociálny život je sieťou mocenských vzťahov, ktoré majú byť analyzované nie na veľkých sociálnych štruktúrach, ale na lokálnych, individuálnych rovinách. Foucault, ako je známe, pripomína podobnosť medzi takými inštitúciami ako škola, klinika či väzenie; v jeho koncepcii potom moc vyzerá ako veľmi homogénna, moc je všade, no to znamená, ako poznamenáva filozofka, že koniec koncov nie je nikde. Hartsock sa teda nestotožňuje s Foucaultovým objasňovaním moci a tvrdí, že stratégia, navrhovaná filozofom, t. j. stratégia individuálneho odporu je nepostačujúca. Pre feministky nestačí ani ignorovanie mocenských vzťahov, ani individuálny odpor – ich program je, a aj má byť širší: transformovať spoločnosť na takú, ktorá by bola spravodlivejšia, nikoho nediskriminujúca.

Na rozdiel od Hartsock iné feministky pokladajú Foucaultov program „lokálnej rezistencie“ nielen za prijateľný, ale dokonca za kľúčový; tento program sa odvíja od argumentu, že pre nás ako kontextuálne, historické bytosti je úsilie o lokálne rezistencie voči špecifickým režimom adekvátnejšie a efektívnejšie ako úsilie formulovať univerzálne teórie zdôvodňujúce akty rezistencie. Foucault ponúka veľa argumentov na podporu a obhajobu lokálnych rezistencií a pri viacerých príležitostiach opakuje, že namiesto hľadania univerzálnych odpovedí na politické a morálne problémy je potrebné hľadať kontextuálne, historické a lokálne riešenia. Mnohé teoretičky sa však nazdávajú, že „púha“ lokálna rezistencia nie je adekvátna a nesúhlasia s filozofovým argumentom, že lipnúť na univerzálnych hodnotách ako základe rezistencie nielenže je irelevantné, ale je aj

neefektívne, pretože to odvracia pozornosť od reálnych a bezprostredných úloh rezistencie (Hekman, J. S.: *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism*. Northeastern University Press, Boston 1992, s. 184); spor o význam foucaultovských „lokálnych“ programov vyznačuje teda na pôde feminizmu ďalší priestor názorových stretov.

Susan Hekman, postmodernisticky orientovaná feministická filozofka analyzujúca Foucaultov význam pre feministickú teóriu, sa sústreďuje na dva momenty:

a/ Prvým je fakt, že Foucault neukazuje explicitne, ako môže byť jeho program lokálnej rezistencie aplikovaný na feministickú teóriu a politiku, resp. na akýkoľvek politický program. Jeho obhajoba lokálneho, kontextuálneho a historického prístupu je však podľa nej pre viaceré kľúčové témy a problémy v súčasnej feministickej teórii silne relevantná (Hekman, s. 194). Predovšetkým sa to týka problému používania univerzálnych pojmov a konceptov pri analýzach rozličných foriem útlaku žien. V súčasnej feministickej teórii existuje totiž neprehľadnuteľná tendencia viazať sa na univerzálne pojmy a o tento základ opierať kritiku maskulínnej dominancie. Foucault podľa filozofky ponúka prostriedky „proti-akcie“, jeho pozícia posmeľuje k tomu, aby sme sa vyhýbali univerzálnym pojmom, konceptom a skúmali špecifické, lokálne mechanizmy útlaku žien, a to pokladá Hekman za produktívnejšie, ako keby sme načrtávali obrysy univerzálného fenoménu mužskej dominancie. Autorka zdôrazňuje, že feministky sa môžu Foucaultom inšpirovať k tomu, aby nelipli na „esenciálnej“ ženskej povahe, ale radšej skúmali a skúšali pochopiť, ako sa v jednotlivých spoločnostiach konštruovala feminita; namiesto plakania nad univerzálnosťou patriarchátu by mali viac analyzovať historickú evolúciu patriarchálnych štruktúr a skúmať špecifické inštalácie tohto fenoménu;

b/ Druhým momentom, na ktorý Hekman upozorňuje, je možnosť aplikovať foucaultovskú perspektívu a analýzu do feministických politických programov. Filozofka obhajuje produktivnosť foucaultovského programu „lokálnych rezistencií“ pre feministické projekty, tvrdiac, že feministky nemôžu odporovať patriarchátu ako univerzálnemu fenoménu, ale môžu odporovať špecifickým inštaláciám patriarchátu a špecifickým patriarchálnym štruktúram (Hekman, s. 184 – 185).

Za nemenej dôležitý moment pokladá Hekman i to, že moc u Foucaulta nie je lokalizovaná v jednej sociálnej sfére (či už ekonomickej, politickej alebo inej), ale je difundovaná, rozptýlená v množstve inštitúcií konštituujujúcich spoločnosť. Táto koncepcia moci býva často predmetom kritických výhrad, častý je pritom argument, že ak je moc všade (ako to tvrdí Foucault), po-

tom vlastne nie je nikde, a teda jej nemožno odporovať. Hekman však číta Foucaulta celkom inak a to, čo napríklad Hartsocok hodnotí ako negatívum, vníma pozitívne; podľa jej interpretácie možno naopak moci, ak je všade, klásť všade aj odpor, práve tento moment pokladá Hekman za veľmi nosný pre feministickú politiku. Diskurzy, ktoré konštitujú ženy ako subordinované bytosti, nie sú lokalizované v jednej inštitúcii, od ostatných izolovanej, ale prenikajú do všetkých rovín spoločnosti, sú prvkom každej inštitúcie. Ako dôvodí Hekman, subordináciu žien nemožno zrušiť „reformovaním iba politických a/alebo ekonomických štruktúr, nakoľko prvky subordinácie sú konštituované pluralitou diskurzívnych režimov, ktorá štrukturuje všetky aspekty spoločnosti, nielen tieto dve štruktúry. Ženská subordinácia sa neeliminuje tým, že ženy dostanú hlasovacie právo alebo že budú rovnako platené“ (Hekman, s. 186).

tvrdia niektorí Foucaultovi kritici, ale naopak, politická rezistencia s jasne vymedzenou bázou (Hekman, s. 186). Filozofka je presvedčená, že Foucaultova pozícia ponúka prostriedky na formulovanie adekvátneho diskurzu a na artikuláciu programov feministickej politickej praxe; poskytuje stratégiu, ktorá dekonštruuje maskulinistický diskurz bez toho, aby oživovala osvietenenské projekty; práve toto je podľa postmodernistickej autorky skutočne produktívna stratégia pre feministické teoreticky.

Rozpätie postojov feministických filozofiek k Foucaultovej koncepcii moci by bolo možné ilustrovať na viacerých autorkách; spomeňme aspoň antológiu Foucault and Feminism, kde sa stretli popredné filozofky prezentujúce rôzne názory na tohto filozofa (pozri: Diamond, I. and Quinby, L. /eds./: *Feminism and Foucault: reflections on resistance*. Northeastern Univ. Press, Boston 1988). Mnohohlasá a mnoho-

„KEĎ SOM SA VÝRAZNEJŠIE ZAČAL ZAUJÍMAŤ O MOC, TENTO MÔJ ZÁUJEM VÔBEC NEBOL VEDENÝ ÚSILÍM UROBIŤ Z MOCI NIEČO AKO SUBSTANCIU ALEBO ZHUBNÉ FLUIDUM PRENIKAJÚCE SPOLOČENSKÝM TELESOM, PRIČOM BY BOLO POTREBNÉ ROZHODNÚŤ, ČI ZHORA ALEBO ZDOLA. CHCEL SOM JEDNODUCHO NASTOLIŤ VŠEOBECNÚ OTÁZKU: „ČO SÚ TO MOCENSKÉ VZŤAHY?“ MOC, TO SÚ V PODSTATE VZŤAHY, T. J. TO, ČO SPÔSOBUJE, ŽE INDIVIDUÁ, ĽUDSKÉ BYTOSTI SÚ VO VZÁJOMNÝCH VZŤAHOCH, A TO NIELEN VO FORME KOMUNIKÁCIE ZMYSLU, NIELEN VO FORME TÚŽBY, ALE AJ V ISTEJ FORME, KTORÁ UMOŽŇUJE, ŽE JEDNY PÔSOBIA NA DRUHÉ, ŽE JEDNY DRUHÉ „OVLÁDAJÚ“ V ŠIROKOM ZMYSLE TOHO SLOVA. RODIČIA OVLÁDAJÚ DETI, MILENKA OVLÁDA MILENKA, PROFESOR OVLÁDA ATĎ. V KONVERZÁCII SA JEDEN DRUHÉHO OVLÁDAME POMOCOU RADU TAKTÍK. SOM PRESVEDČENÝ, ŽE TOTO POLE VZŤAHOV JE VEĽMI DÔLEŽITÉ A CHCEL SOM TO POSTAVIŤ AKO PROBLÉM. AKO SA TO ODOHRÁVA, AKÝMI NÁSTROJMI – PRETOŽE SOM V ISTOM ZMYSLE HISTORIK MYSLÉNIA A VEDY – AKÉ MAJÚ TIETO MOCENSKÉ VZŤAHY ÚČINKY V OBLASTI POZNANIA? TO JE TEDA NÁŠ PROBLÉM.“

(INTELEKTUÁL A MOC, S. 177)

Aplikácia foucaultovskej analýzy na problematiku ženskej subordinácie, za ktorú sa filozofka vehementne prihovára, znamená, že bude potrebné klásť odpor takým diskurzom vedenia/moci, ktoré spôsobujú túto subordináciu ženy, a to všade tam v spoločnosti, kde sa vyskytujú a pôsobia. Výsledkom takejto stratégie špecifických, lokálnych rezistencií nie je podľa Hekman politická zmierenosť či podrobenosť, ako to

značná recepcia Foucaultovej koncepcie moci vo feministickej filozofii otvára podľa nášho názoru široký priestor nielen pre nové spôsoby tematizácie a artikulácie fenoménu moci, ale aj pre praktické riešenia aktuálnych spoločenských problémov s ním spätých. Napokon, predovšetkým na ne sa zameralo úsilie oboch: Foucaulta i feministických filozofiek.

K ARCHEOLOGII MOCI

STANLEY COHEN

Contemporary Sociology 7:1 (1978)

Michel Foucault, Surveiller et Punir. La naissance de la prison. Paris, Gallimard, 1975. (Slovenský preklad: Dozerať a trestať. Zrod väzenia. Bratislava, Kalligram, 2000. Preložil Miroslav Marcell.)

Jednou z najspletitejších ideí, ktoré treba pri písaní intelektuálnych dejín našej doby zhodnotiť, bude aj typicky ľavičiarska zmes marxizmu a štrukturalizmu, ktorá je dnes tak v móde. Ak budeme chcieť oddeliť to, čo je naozaj hodnotné, od zjavného odpadu, budeme potrebovať skutočnú „archeológiu vedenia“ (názov jednej z Foucaultových starších kníh). Mám podozrenie, že ikonografi prítomnosti, ako napríklad Barthes, v tejto úlohe obstoja horšie ako tí, ktorí píšu o minulosti. Foucault je jednoznačne najkreatívnejším z týchto „historikov“, hoci toto označenie v skutočnosti jeho metódu celkom nevystihuje.

Jeho kniha *Dozerať a trestať* bola preložená do angličtiny až po vyše dvoch rokoch od jej vydania. Po *Šialenstve a civilizácii* (1961) a *Zrode kliniky* (1971) je ďalšou etapou Foucaultovho rozsiahleho projektu, v ktorom zaznamenáva genealógiu inštitúcií kontroly (azylov, fakultných nemocníc, väzení) a humanitných vied, ktoré sú s týmito inštitúciami nerozlučne späté (psychiatrie, ústavy klinickej medicíny, kriminológie, penológie). Predmetom jeho záujmu je vzťah medzi mocou a poznáním a ich vzájomné prepojenie.

V rozhovore, ktorý nedávno publikoval anglický časopis *Radical Philosophy*, Foucault otvorene priznáva, že v týchto prácach protirečí humanistickému názoru, podľa ktorého ak raz získame moc, prestaneme poznávať, pretože moc nás zaslepjuje a pravdu môže dosiahnuť len ten, kto si od moci zachová odstup a nezúčastňuje sa na tyranii. Pre Foucaulta sú oblasti poznania ako psychiatria a kriminológia (so svojimi „urečnenými diskurzmi“ a „nekonečným opakovaním sa“) priamo spojené s výkonom moci. Moc sama vytvára nové objekty poznania a akumuluje nové korpusy informácií. Preto „vedecký výskum oslobodený od požiadaviek monopolného kapitalizmu“ môže byť len sloganom.

Keď odsunieme nabok podobné programovo veľké témy, povrchné prvé čítanie knihy by mohlo začať na úrovni jej podtitulu: „Zrod väzenia“. Na konci osemnásteho storočia došlo ku kľúčovému historickému prechodu od trestu ako mučenia

THE ARCHEOLOGY OF POWER

STANLEY COHEN

Contemporary Sociology 7:1 (1978)

When the intellectual history of our times comes to be written, that peculiarly Left Bank mixture of Marxism and stucturalism now in fashion will be among the most puzzling of our ideas to evaluate. A literal "archeology of knowledge" (the title of one of Foucault's earlier books) will be required to sor out the valuable from the obvious rubbish. I suspect that in this exercise the inconographers of the present (like Barthes) will fare less well than those who have read the past. Of such "historians" (a description which does not really cover his method) Foucault is the most dazzlingly creative.

Discipline and Punish (which, shamefully, has taken over two years to be translated into English) follows *Madness and Civilization* (1961) and *The Birth of the Clinic* (1971) as the next stage in Foucault's massive project of tracing the genealogy of control institutions (asylums, teaching hospitals, prisons) and the human sciences symbiotically linked with them (psychiatry, clinical medicine, criminology, peneology). His concern throughout is the relationship between power and knowledge, the articulation of each on the other.

Here, (as he makes explicit in an interview recently published in the English journal, *Radical Philosophy*), he opposes the humanist position that once we gain power, we cease to know – it makes us blind – and that only those who keep their distance form power, who are in no way implicated in tyranny, can attain the truth. For Foucault, such forms of knowledge as psychiatry and criminology (with its "garrulous discourses" and "intermedable repetitions") are directly related to the exercise of power. Power itself creates new objects of knowledge and accumulates new bodies of information. Thus, to "liberate scientific research from the demands of monopoly capitalism" can only be a slogan.

Placing such programmatic Big Issues on one side, though, a superficial first reading of the book might start at the level of its subtitle. The Birth of the Prison. "The key historical transition – at the end of the eighteenth century – is from punishment as economically and politically discreet prison sentence. The body as the major target of penal repression disappears: within a few decades, the grisly spectacles of torture, dismemberment, exposure, amputation, and branding are over. Interest is transferred from the body to the

a verejného predstavenia k ekonomicky a politicky diskretnejšiemu trestu väzenia. Telo ako hlavný terč väzenskej represie sa stráca. V priebehu niekoľkých desaťročí sa skoncovalo s temnými predstaveniami popravy, rozštvrtenia, pranierovania, odfatia niektorej z končatín a vypaľovania hanlivých znakov. Záujem sa presúva z tela na dušu: reprezentatívne, scénické a kolektívne tresty nahrádza donucovací, samotársky a skrytý spôsob trestania. Je koniec liturgiám mučenia a popráv, kde víťazstvo panovníka symbolizovali procesie, zastavení na križovatkách a verejné čítania rozsudku – dokonca aj po smrti zločínca, keď jeho telo vystavili alebo spálili. Na ich miesto prichádza celá technológia subtilnej moci.

Hoci trestanie sa z oblasti viac-menej každodenného vnímania presúva do abstraktného povedomia, nie je menej účinné. Jeho účinnosť však už nepramení z hrôzostrašnej teatrálny intenzity, ale z jeho nevyhnutnosti. Nová sila nemá trestať menej, ale lepšie, trest má preniknúť hlbšie do tela spoločnosti. Kata („priameho anatóma bolesti“) vystrieda nová armáda technikov, ktorá navyše poskytuje teórie zdôvodňujúce trest ako postup slúžiaci na nápravu duše. Dozorcovia, lekári, kapláni, psychiatri, vychovávatelia, sociálni pracovníci, kriminológovia a penológovia už „samou svojou prítomnosťou pri odsúdenom spievajú chválospev na justíciu: zaručujú jej, že poslednými cieľmi jej trestania nie sú telo a bolesť“ (s. 16). V penitenciárnej praxi sa zločinec stáva objektom poznania.

Benthamov Panopticon bol dokonalou architektonickou reprezentáciou tejto špirály moci a poznania. Foucault typicky kvetnato uvádza svoju majstrovskú analýzu Panoptika tým, že znovu poukazuje na dva staršie modely kontroly: kontrolu nad leprou a morom. Zatiaľ čo lepra priniesla rituály vylúčenia, ktoré slúžili Veľkému uväzneniu ako vzor, mor priniesol rozličné disciplinárne projekty; dôkladné rozčlenenie priestoru, dozor, klasifikáciu, vedenie záznamov. Tieto dva projekty sa v devätnástom storočí spojili a vytvorili priestory vylúčenia, ale tiež techniky moci a disciplíny. Panopticon (utopická vízia, ktorej materiálnu podobu mohlo umožniť jedine väzenie) má nad vylúčeným totálnu kontrolu. Zadržaný je chytený mocou, ktorá je síce viditeľná (môže vždy vidieť centrálnu strážnu vežu), ale neoveriteľná (nikdy nesmie vedieť, v ktorej chvíli ho práve sledujú).

Táto konštrukcia nebola len izolovaným ľudským zverincom, laboratóriom alebo priestorom nútiacim k zmene správania. „Panoptizmus“ sa skôr objavuje ako nová modalita kontroly nad

mind, a coercive solitary, and secret mode of punishment replaces one that was representative scenic and collective. Gone is the liturgy of torture and execution, where the triumph of the sovereign was symbolized in the processions, halts at crossroads, public readings of the sentence-even after death where the criminal's corpse was exhibited or burnt. In its place comes a whole technology of subtle power.

When punishment leaves the domain of more of less everyday perception and enters into abstract consciousness, it does not become less effective. But its effectiveness arises from its inevitability not its horrific theatrical intensity. The new power is not to punish less but to punish better, to punish more deeply into the social body. A new army of technicians takes over from the executioner (the “immediate anatomist of pain”) and proceeds to provide theories which will justify punishment as an exercise in changing the mind. Wardens, doctors, chaplains, psychiatrists, educators, social workers, criminologists, peneologists, by their very presence near the prisoner, they sing the praises that the law needs; they reassure it that the body and pain are not the ultimate object of its punitive action. (p.11). The criminal as an object of knowledge emerges from the practice of punishment.

Bentham's Panopticon was the perfect architectural representation of this power-knowledge spiral. With a typical flourish Foucault prefaces this virtuoso analysis of the Panopticon by pointing back to two earlier models of control: over leprosy and over the plague. The leper gave rise to rituals of exclusion – the model for the Great Confinements – while the plague gave rise to various disciplinary projects: meticulous partitioning, surveillance, classification, record keeping. These two projects came together in the nineteenth century, creating spaces of exclusion but also techniques of power and discipline. The Panopticon (a utopian vision which only the prison could allow to be realized in material form) places the excluded under total control. The inmate is caught up in a power which is visible (he can always see the central observation tower) but unverifiable (he must never know when he is being looked upon at any one moment).

A construction like this was not just an isolated human menagerie, laboratory, or forcing ground for behavioral change. Rather, “panopticism” emerges as a new modality of control throughout society. The reform of prisoners, the instruction of schoolchildren, the confinement of the insane, and

spoločnosťou. Náprava väzňov, vzdelávanie žiakov, izolovanie bláznov a dozeranie na robotníkov, to všetko sú „projekty poslušnosti“ spojené s novým politickým a ekonomickým poriadkom. Práve v tomto prestáva byť čítanie Foucaultovej knihy históriou väzňov. Nielenže sa snaží viesť nás za samotnú problematiku zločinu a uväznenia, ale tiež za mikrofyziku moci vo všetkých iných inštitúciách.

Foucaultovým cieľom totiž nie je nič menšie ako „história ľudskej duše“. Vstup duše na scénu justície je začiatkom „väzenskej spoločnosti“ alebo „kapilárneho fungovania moci“. Všeobecnejšie formy klasifikácie, usporiadania, registrácie, kódovania, dozoru a disciplíny predchádzajú vzniku väzenia ako centra trestajúcej spravodlivosti. Väzenie môže byť tou najčistejšou formou panoptizmu, ale jeho aplikácie sú ešte oveľa širšie: „Sme oveľa menej Grékmi, ako sa nazdávame. Nie sme ani na stupienkoch amfiteátra, ani na scéne, ale v panoptickom stroji (s. 217).“

Disciplinárne metódy, ktoré existovali už v kláštoroch, armádach a dielňach, sa v sedemnástom a osemnástom storočí stali všeobecnejšími formami nadvlády. Foucault v celej knihe zdôrazňuje, že táto nová politická anatómia sa nemá študovať prostredníctvom veľkých objavov, ale prostredníctvom drobných, nevýznamných a zdanlivo nevinných prekrývaní sa, náčrtov a opakovaní. Pohyby rúk počas vojenskej prehliadky, pravidlá písania v školách, poloha okien v Ecole Militaire, usporiadanie pracovných stolov vo fabrike sa pred nami objavujú ako dôkazy, ktoré nás majú presvedčiť o tom, že práve táto starostlivosť o detaily tvorí dušu moderného humanizmu.

Vyšetrovanie v nemocniciach, školách a v rámci vznikajúceho systému sociálnej starostlivosti umožňuje normalizáciu procesu súdenia. Čas (meškanie), aktivita (nepozornosť), reč (ideálny rečník), telo (nevhodné oblečenie) sa klasifikujú a objekty trestných systémov v malom sa reprodujú v rámci celej spoločnosti. Dieťa, pacient, blázon a väzeň vstupujú do biografických záznamov a kazuistik. Zachytávanie skutočných životov v písaných textoch už nie je vyhradené len pre hrdinov. Presne naopak: postupná anonymizácia moci vo väčšej miere individualizuje tých, ktorí moci podliehajú. Humanitné vedy sú možné vtedy, keď technológia individualizuje deti väčšími ako dospelých, chorých namiesto zdravých, pomätených namiesto duševne zdravých, delikventov namiesto ľudí, ktorí dodržiavajú zákony. Väzenie vyprodukuje delikventa, nemôže „zlyhať“, pretože nie je určené na odstránenie zločínov, ale na ich rozpoznanie, distribuovanie a využitie.

the supervision of workers all become projects of docility” related to the new political and economic order. It is at this point of Foucault’s vision that we must abandon any reading of the book as a history of prisons. Not only does he try to direct us beyond crime and imprisonment, but also beyond the microphysics of power in all these other institutions.

For Foucault’s destination is no less than a “history of the modern soul.” The entry of the soul onto the scene of justice marks the beginning of “carceral society” or “capillary power”. The more general forms of classification, ordering, registration, coding, surveillance, and discipline precede the emergence of the prison as the center of punitive justice. The prison may be the purest form of the panoptic principle, but its applications are far wider than that: “We’re much less Greek than we believe. We are neither in the amphitheatre nor on the stage, but in the panoptic machine” (p.217).

The disciplinary methods already in existence – in monasteries, armies, and workshops – become during the seventeenth and eighteenth centuries more general formulas of domination. Foucault insists throughout that this new political anatomy must be studied not in any grand discoveries but in subtle, petty, and apparently innocent overlaps, blueprints, and repetitions. Thus the arm movements in military parade grounds, rules about handwriting in schools, the position of the windows in the Ecole Militaire, the arrangements of worktables in a factory are flashed as evidence to convince us that it is just this concern with detail that makes the soul of modern humanism.

The examination – in hospitals, schools, the emerging welfare system – allows the process of judging to be normalized. Time (lateness), activity (inattention), speech (ideal chatter), body (incorrect dress) become classified and the objects of small scale penal systems reproduced throughout society. The child, the patient, the madman, and the prisoner enter into biographies and case records. The representation of real lives into writing is no longer confined to heroes. Quite the reverse: as power becomes more anonymous, those on whom it is exercised become more individualized. The moment when the human sciences are possible is when technology individualizes children more than adults, the sick rather than the healthy, the mad rather than the sane, the delinquent rather than the law abiding. The prison invents the delinquent, it cannot “fail,” because it is not intended to eliminate offenses, but rather to distinguish, distribute, and use them.

V tejto recenzii som sa sústredil na trochu nekritický pohľad na hustý a zložitý terén, ktorý kniha zachytáva. Väčšinu významných sociologických kritik a výhrad totiž považujem za vlastné Foucaultovmu intelektuálnemu právu na život. V kritikách sa často opakuje nasledujúci argument: Foucault je vyhýbavý a perverzne obskúrný práve vtedy, keď sú potrebné konkrétne vysvetlenia, a vo svojom zameraní na Francúzsko a spoliehaní sa na francúzske zdroje je až priveľmi lokálny. Dokonca sa vôbec nezmieňuje o prácach Davida Rothmana a množstvo materiálov o Británii a Amerike pochádza zo sekundárnych prameňov. Navyac, nádhorne ironické poznámky a paradoxy vo Foucaultovom písaní sú často neuchopiteľné práve preto, že sú až príliš ironické a paradoxné. V jeho Dozerať a trestať zreteľne vystupuje starý sociologický problém rozlišovania medzi funkciou, príčinou, účelom a následkom. Foucaultovo rozprávanie veľakrát neumožňuje medzi nimi rozlišovať, pretože autor často vedome stiera akýkoľvek zmysel pre chronológiu alebo sled udalostí: X raz vedie k Y a druhý raz zase Y vedie k X. Rothman poznamenáva, že hoci sa Foucault zjavne zaujíma o počiatky psychiatrickej nemocnice, kliniky, väzenia, nie je skutočne historikom.

Tým, ktorí sú skeptickí voči tomuto spôsobu diskurzu (a ja som určite jedným z nich), však rádím vytrvať, pretože analýza nám nakoniec umožní preniesť sa cez to všetko. Dozerať a trestať je totiž tou najstimulujúcejšou a najobjavnejšou históriou väzenia a trestania, aká bola kedy napísaná. A hoci ako „história modernej duše“ celkom neobstojí, svojím významom určite presahuje samotný predmet skúmania. „Nech je otázka akákoľvek“, hovorí postava jedného z románov Johna Bartha, „v odpovedi je moc.“ Foucault je naším najväčším archeológom moci.

Z angličtiny preložila Barbara Lášticová

Ďalšia citovaná literatúra

Rothman, David, (1971). The Discovery of the Asylum, Boston: Little, Brown and Co.

Rothman, David, (1978). Society and Its Prisons, New York Times Book Review, 19. február 1978.

I have concentrated in this review on a somewhat uncritical sighting of the dense and difficult terrain which the book covers. I would see most of the important sociological criticisms and reservations as endemic to Foucault's intellectual birthright. The argument is often repetitive, it is evasively and perversely obscure just when concrete explanations are called for and it is maddeningly parochial in its focus on France and reliance on French sources (David Rothman's work is not even mentioned and much of the material on Britain and America derives from secondary sources). And the wonderful ironies and paradoxes in the writing sometimes prove elusive by being just too ironical and paradoxical. The more specific problem in Discipline and Punish is the old sociological one of separating function, cause, purpose, and effect. This exercise is often made impossible because the narrative – often deliberately – blurs any sense of chronology and sequence. Sometimes X leads to Y, sometimes Y to X. As Rothman has observed, although Foucault is obviously interested in origins – the mental hospital, the clinic, the prison – he is not really an historian.

But in the end, the analysis carries us along, and to those skeptical of this whole mode of discourse (I am certainly one of them), perseverance is advised. Discipline and Punish must be the most stimulating and revealing history of prisons and punishment ever written. And while it may not exactly stand as a "history of the modern soul:" It certainly has a significance well beyond its immediate subject matter. "Never mind the question," says a character in a John Barth novel, "the answer is power." Foucault has become our supreme archaeologist of power.